מוסד שמואל נאמן
למחקר מדיניות לאומית

בין זרמים ייחודיים למכנה משותף

כיוונים למערכת החינוך בישראל: מדיניות, מציאות וחזון

תקצירי הרצאות

עריכה: ד"ר ענת שאולי

נובמבר, 2026

אין לשכפל כל חלק מפרסום זה ללא רשות מראש ובכתב ממוסד שמואל נאמן מלבד לצורך ציטוט של קטעים קצרים במאמרי סקירה ופרסומים דומים תוך ציון מפורש של המקור.

הדעות והמסקנות המובאות בפרסום זה הן על דעת המחבר.ת ואינן משקפות בהכרח את דעת מוסד שמואל נאמן.

www.neaman.org.il

תוכן העניינים

מבוא..... 3

1. מושב I: זהות, ערכים ויחסים בין קבוצות בחברה הישראלית..... 3

1.1 יסודות מפוצלים: השורשים ההיסטוריים של מבנה הזרמים בחינוך הישראלי 3

1.2 תפיסות הורים לגבי ערכי הליבה החברתיים שעל בתי הספר לקדם: השוואה לפי מידת דתיות.....4

1.3 בין המשותף לייחודי: אמון, חרדה ומעורבות הורית בשלושה מגזרים בישראל.....5

1.4 בין פלורליזם מגזרי לחילוניות אחידה: הפרדת החינוך הדרוזי והצ'רקסי בישראל במבט משווה למודל הצרפתי.....5

2. מושב II: מקצועות הלימוד בראי המגוון החברתי והתרבותי..... 7

2.1 לימודי אזרחות כאמצעי למניעת תוקפנות ואלימות בין אוכלוסיות: המקרה של החברה החרדית בישראל 7

2.2 מה קורה כש-ChatGPT לא מסכים איתנו? בוגרי החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי מעריכים שיפוטים היסטוריים אתיים של בינה מלאכותית 8

2.3 דארווין ואלוהים בכיתה אחת?
מחקר על קבלת אבולוציה בקרב תלמידים מאמונות שונות בישראל.....8

2.4 בין אתוס חברת הלומדים להזדמנויות למידה: מצב לימודי המתמטיקה בקרב בנים חרדים בישראל והשלכותיו על מדיניות החינוך 10

3. מושב III: לימודי ליבה בחינוך החרדי: תפיסות, מדיניות ואתגרים.....12

3.1 ממה מפחדים כשמפחדים מלימודי ליבה.....12

3.2 מתווה בעלז: תמריצים ומדידה ככלי לקידום לימודי ליבה בחינוך החרדי לבנים.....13

3.3 מכנה משותף? מבט על החינוך החרדי בגיל הרך.....13

3.4 בין שוק לקדושה: מנגנוני הדרה של תלמידים עם צרכים מיוחדים במוסדות פטור חרדיים.....14

4. מושב פוסטרים.....16

4.1 שייכות לשני עולמות: זהות, הון חברתי והשתלבות של סטודנטים חרדים בעולם הטכנולוגיה 16

4.2 אותה עבודה, אותה מסגרת – משמעות שונה: חברות קולגיאלית בין זרמי החינוך בישראל.....17

מבוא

מסמך זה כולל את תקצירי ההרצאות שנכללו במושבים מקבילים: מחקרים מן האקדמיה בכנס בין זרמים ייחודיים למכנה משותף - כיוונים למערכת החינוך בישראל: מדיניות, מציאות וחזון. בפרק האחרון מובאים תקצירי הפוסטרים שנכללו במושב הפוסטרים.
התקצירים מובאים כפי שהוגשו לוועדת השיפוט לקראת הכנס.

1. מושב I: זהות, ערכים ויחסים בין קבוצות בחברה הישראלית

1.1 יסודות מפוצלים: השורשים ההיסטוריים של מבנה הזרמים בחינוך הישראלי

מרים סמט

בי"ס מנדל למנהיגות חינוכית ואוניברסיטת בר אילן

אף שמוסכם כיום כי ההפרדה על פי קווים מפלגתיים ומגזריים היא מאפיין מכונן של מערכת החינוך הישראלית, קיימת בהיסטוריוגרפיה לקונה בניתוח תולדותיו וגורמיו של מבנה זה, אשר בהשוואה למערכות חינוך ציבוריות מקבילות בעולם הינו יוצא דופן. הרצאה זו מתחקה אחר שורשי פיצול מבני זה עד לראשית החינוך העברי בארץ ישראל שלפני קום המדינה, בשלהי המאה התשע-עשרה. הטענה המרכזית היא כי התצורה המפוצלת הראשונית של המערכת עיצבה באופן מכריע את התפתחותה בהמשך, וכי בשום צומת היסטורי, הן לפני קום המדינה הן לאחריו, לא התקבלה החלטה ברורה ומחייבת של הגורמים המוסמכים להקים מערכת חינוך אחת ומאוחדת במקום המבנה המפוצל. ההסדרים המוסדיים המוקדמים, שגובשו בתנאים של אי-ודאות פוליטית וריבונות מוגבלת, יצרו דפוסים של רציפות ארגונית ושל תלות של המערכת במסלול התפתחותה, ודפוסים אלה הגבילו במידה ניכרת ניסיונות רפורמה מאוחרים יותר. נעלה את המתח שבין זרמים ייחודיים למכנה משותף ואת שאלת האופן שבו המבנה המוסדי עצמו מעצב ומגביל את האפשרויות ללכידות חברתית ולשייכות קולקטיבית.

נקודות המפנה המרכזיות הנבחנות בהרצאה הן ראשית השלטון הבריטי בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, הקמת מדינת ישראל וחקיקת חוק חינוך ממלכתי. ברגעים היסטוריים אלה ניתן היה להעלות על הדעת מסלולים מבניים חלופיים, שלגביהם אף התנהל דיון ציבורי. ואולם, בכל אחד מהם נדחתה בסופו של דבר ההזדמנות להחליף את המסגרת המפוצלת במערכת לאומית מאוחדת. ההרצאה מציעה שלושה הסברים לדבקות המתמשכת במסגרת המפוצלת המקורית. ההסבר הראשון נוגע לתודעת מיעוט שהשפיעה עמוקות על השקפת עולמה של הנהגת היישוב היהודי, ושהוסיפה ללוות אותה גם לאחר קום המדינה; השני עוסק בהעתקתה של החשיבה הפוליטית-המפלגתית אל תחום החינוך; והשלישי מתמקד בהיווצרותן של תת-

קהילות מדומיינות ישראליות באמצעות החינוך, תהליך שחיזק גבולות פנימיים ולא זהות אזרחית משותפת. ההסברים המוצעים הם היסטוריים ולא מהותניים באופיים. בהעמדת ההתמדה ההיסטורית של הפיצול החינוכי במרכז, ההרצאה מבקשת להכניס אל הדיון את המתח שבין זרמים ייחודיים למכנה משותף ושאלת האופן שבו המבנה המוסדי עצמו מעצב ומגביל את האפשרויות ללכידות חברתית ולשייכות קולקטיבית.

1.2 תפיסות הורים לגבי ערכי הליבה החברתיים שעל בתי הספר לקדם: השוואה לפי מידת דתיות

אודרי אדי-רקח[1] וורד זילבר-ורוד[2],

[1]בית ספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב

[2]המרכז לבינה מלאכותית ומדעי הנתונים, אוניברסיטת תל-אביב

לנוכח השינויים החברתיים והתנאים של משבר רב-ממדי, מתחדד הצורך לבחון מחדש את ערכי הליבה המכוונים את החברה ואת מערכת החינוך. מטרת מחקר זה היא לבחון מהם הערכים שלדעת ההורים בתי הספר צריכים לקדם, מנקודת המבט של ההורים והאם קיימים הבדלים בערכים אלה לפי מידת הדתיות של ההורים.

המחקר מבוסס על תשובותיהם של 1,543 הורים לתלמידים בבתי ספר יסודיים ועל-יסודיים, שנדגמו במדגם ארצי מייצג. המשתתפים התבקשו לציין בשאלון שניים עד שישה ערכים שלדעתם על בתי הספר לקדם. להורים לא הוצגו ערכים מראש. לאחר ניקוי הנתונים, איחוד ביטויים בעלי משמעות סמנטית חופפת, ובחינה על ידי שתי החוקרות, התקבלו 84 קטגוריות ערכים, שנגזרו מ- 3,404 אזכורים. הניתוח כלל זיהוי ערכים משותפים ומובחנים בין שלוש קבוצות: חילוניים, מסורתיים ודתיים, על פי הגדרה עצמית של הנחקרים. כמו כן, בוצעו ניתוחי רשתות לאיתור מקבצי ערכים ומיונם באמצעות הטיפולוגיה של שוורץ.

הממצאים מצביעים על הסכמה רחבה בנוגע לערכי ליבה, ובהם סובלנות, כבוד לאחר, עזרה לזולת וסולידריות. עם זאת, ערכים אלה מקושרים עם סט ערכים שונה בכל קבוצת נחקרים. בקרב הורים חילוניים, הם מקושרים לערכים המשקפים אוניברסליות, בעוד בקרב הדתיים הם משולבים ומעוגנים בערכים מסורתיים.

הממצאים משקפים שהורים מקבוצות שונות מצפים שבית הספר ישמש כסוכן חברות המטפח סובלנות, סולידריות ודאגה לאחר. אולם ניתוח הרשתות חושף שקבוצות אלה מעניקות משמעות שונה לערכים שלכאורה יש הסכמה לגביהם. דיון בממצאים יוצג בכנס.

1.3 בין המשותף לייחודי: אמון, חרדה ומעורבות הורית בשלושה מגזרים בישראל

נועה מעודה ונורית קפלן-תורן,

מכללת אורנים

מערכת החינוך בישראל פועלת בתוך מציאות מגזרית מגוונת, המעוררת שאלה בדבר המשותף והשונה ביחסי הורים–בית ספר. המחקר בחן את הקשרים בין אמון במערכת הבית-ספרית, חרדה הורית ומעורבות הורים, וכן את ההבדלים במשתנים אלה בין אימהות חילוניות, דתיות-לאומיות וחרדיות. במחקר חתך כמותי השתתפו 230 אימהות לתלמידי חטיבת הביניים: 65 חילוניות, 102 דתיות-לאומיות ו־63 חרדיות. המשתתפות מילאו שאלונים שבחנו אמון במורים, חרדה הורית ושלושה דפוסי מעורבות: מעורבות בבית הספר, מעורבות בבית ומעורבות המבוססת על יידוע מצד הילד.

נמצאו קשרים בין אמון וחרדה הורית לבין מעורבות הורית כוללת ולמעורבות בבית הספר. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין המגזרים ברמת האמון או בעוצמת הקשרים שבין אמון, חרדה ומעורבות. לצד מכנה משותף זה, נמצאו הבדלים בדפוסי המעורבות: אימהות חילוניות דיווחו על מעורבות רבה יותר בבית בהשוואה לאימהות חרדיות, ואימהות חרדיות דיווחו על מעורבות רבה יותר המבוססת על יידוע מצד הילד בהשוואה לאימהות דתיות-לאומיות. אימהות חילוניות דיווחו גם על חרדה הורית גבוהה יותר מאימהות דתיות-לאומיות.

הממצאים מציעים כי אמון הוא תשתית משותפת ליחסי הורים–בית ספר בשלושת המגזרים, בעוד שאופני המעורבות מעוצבים גם בהקשרים תרבותיים ומוסדיים. לפיכך, קידום שותפות בין הורים לבתי ספר מחייב שילוב בין טיפוח אמון כעיקרון משותף לבין התאמת ערוצי המעורבות למאפייניה של כל קהילה.

1.4 בין פלורליזם מגזרי לחילוניות אחידה: הפרדת החינוך הדרוזי והצ'רקסי בישראל במבט משווה למודל הצרפתי

אמל עאמר[1,2] ושירה סופר-ויטל[2],

[1]המכללה האקדמית הערבית לחינוך בחיפה

[2]הקרייה האקדמית אונו

הצעה זו מוגשת לכנס "בין זרמים ייחודיים למכנה משותף" ומבוססת על מחקר השוואתי בשיטות מעורבות (Mixed Methods) הבוחן את המתח המובנה במדינות דמוקרטיות בין טיפוח זהות תרבותית-דתית של מיעוטים לבין גיבוש מכנה אזרחי משותף. במרכז הדיון עומד מקרה הבוחן ההיסטורי והפדגוגי של מערכת החינוך בישראל, אשר בשנת 1976 הפרידה את זרם החינוך הדרוזי והצ'רקסי מזרם החינוך הערבי והקימה עבורו יחידה עצמאית במזכירות הפדגוגית. ניתוח הממצאים מצביע על כך שהעצמאות המבנית, לצד פיתוח תוכנית לימודים ייעודית ב"מורשת דרוזית", הובילו לשינוי דרמטי: שיעורי הזכאות לבגרות במגזר הדרוזי זינקו לכ-89%–91.6% (נתון הגבוה משמעותית משאר המיעוטים ומשתווה לחינוך העברי), ונרשמה עלייה חדה בייצוג באקדמיה, בפרט בקרב נשים המהוות כיום כ-63% מהסטודנטים לתואר ראשון.

כדי להעמיק בהבנת מודל זה, המחקר מציב את המודל הישראלי במבט משווה מול מערכת החינוך הציבורית בצרפת. בעוד המודל הצרפתי מושתת על עקרון החילוניות הנוקשה (Laïcité) ומחייב אחידות אזרחית הניטרלית מדת – כפי שבא לידי ביטוי בחוק מ-1905 ובחוק מ-2004 האוסר לבישת סמלים דתיים גלויים בבתי הספר – המודל הישראלי נשען על פלורליזם מגזרי המעניק אוטונומיה פדגוגית לזרמים נפרדים. ההשוואה ממחישה כי בעוד שהמודל הצרפתי מעורר תחושת ניכור בקרב המיעוט המוסלמי בשל הדרת סממני זהותו, המודל הישראלי מעניק הכרה תרבותית ושיעורי הצלחה גבוהים, לצד אתגרים של שוויון תקציבי. המחקר מציע תובנות למדיניות חינוכית המאזנת בין הכרה בייחוד התרבותי לבין שילוב אזרחי רחב.

פרסום הקשור להרצאה:

Amer, A., & Davidovitch, N. (2020). The case of Druze society and its integration in higher education in Israel. *International Education Studies*, *13*(8), 68-78. https://doi.org/10.5539/ies.v13n8p68

2. מושב II: מקצועות הלימוד בראי המגוון החברתי והתרבותי

2.1 לימודי אזרחות כאמצעי למניעת תוקפנות ואלימות בין אוכלוסיות: המקרה של החברה החרדית בישראל

יצחק טרכטינגוט,

האוניברסיטה העברית, מכללת הרצוג

רקע:

החברה החרדית בישראל היא חברת מיעוט מובחנת, אשר מסיבות דתיות אינה מכירה בסמכות המדינה ומבדלת את עצמה משאר האוכלוסייה. בידול זה בא לידי ביטוי באזורי מגורים נפרדים, במערכת חינוך נפרדת, באי-גיוס לצבא, בשיעור השתתפות נמוך בשוק העבודה ובמערכת בתי דין פרטית וייחודית הפוסקת על פי הדין הדתי (Keren-Kratz, 2023).

התבדלות זו תורמת להתרחקות ולדה-לגיטימציה של קבוצות אחרות באוכלוסייה. מחקרים הראו כי דעות קדומות בחברה החרדית עשויות לנבוע מהיעדר מגע או היכרות עם קבוצות אחרות, וכן מהיעדר אוריינטציה אזרחית (Pfeffer, 2017). כמו כן, נמצא כי בקרב החרדים קיימת רמת תמיכה נמוכה בשוויון זכויות מלא לאזרחים ערבים, התנגדות רבה לשילוב ערבים בתפקידים בכירים במדינה, ונכונות נמוכה יותר לקיים יחסי שכנות או חברות עמם (PEW research, 2015; Cahaner, 2020).

המחקר:

המחקר הנוכחי נערך בקרב 203 צעירים חרדים בגילאי 18–23 הלומדים במוסדות חינוך חרדיים (ישיבות). המשתתפים, אשר לא למדו אזרחות בבית הספר, השתתפו בקורס אזרחות שכלל נושאים כגון: זהות, שייכות, אחריות לאומית, אזרחות טובה ודאגה לכלל. לפני הקורס ואחריו הועברו להם השאלונים הבאים: שאלון בוגרדוס (SBPS) (Pettigrew & Meertens, 1995), סולם ההערכה הכללית (GES) (Tondok et al., 2023), סולם הכוונות ההתנהגותיות (Baumsteiger & Siegel, 2019) וסולם הדה-הומניזציה הבוטה (BDS) (Enock et al., 2020). התוצאות הראו כי לאחר לימוד קורס באזרחות, פחתה הנכונות לנהוג בתוקפנות כלפי קבוצות אחרות, פחתו הדעות הקדומות, גברה הנכונות ליצור קשר, וההערכה הכללית כלפי אותן קבוצות הייתה חיובית יותר.

התרומה התיאורטית והיישומית של המחקר:

מבחינה תיאורטית ניתן להסיק מהמחקר כי סט הכלים שהוזכר לעיל עשוי להצביע על מגמות שונות ביחס שבין אוכלוסיות ועל טיב היחסים ביניהם. ניתן להשתמש בכלים אלו כדי לאבחן יחסים בין קבוצות ולזהות מגמות ותמורות.

מבחינה יישומית ניתן להסיק ממחקר זה, כי העמקת לימודי האזרחות בקרב בני נוער וצעירים עשויה להפחית את הנכונות להתנהג בתוקפנות כלפי קבוצות אחרות. כמו כן היא עשויה להגביר את תחושת הקרבה בין קבוצות באוכלוסייה.

2.2 מה קורה כש-ChatGPT לא מסכים איתנו? בוגרי החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי מעריכים שיפוטים היסטוריים אתיים של בינה מלאכותית

רועי וינטרוב,

ביה״ס לחינוך, האוניברסיטה העברית

תחום הוראת ההיסטוריה מצוי בלב המחלוקות על ייחודיות הזרמים החינוכיים בישראל. בהרצאתי אציג שני ממצאים עיקריים: הראשון נוגע לפערים העמוקים בין בוגרי החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי (חמ״ד) בשיפוטיהם ההיסטוריים-האתיים כלפי מלחמת 1948; השני נוגע לאופן שבו בני הנוער מעריכים שיפוטים היסטוריים-אתיים שנוצרו על ידי בינה מלאכותית וסומכים עליהם.

הממצאים מתבססים על שני מחקרים עוקבים עם מאות בני נוער בוגרי החינוך הממלכתי והחמ״ד. המחקר הראשון (N = 242) בחן האם בני נוער מתייחסים באופן שונה לשיפוט היסטורי-אתי של בינה מלאכותית כתלות בהסכמתה עמם, והאם הדבר משתנה בין נושא קרוב (מלחמת 1948) לנושא רחוק (הטלת פצצת האטום). המחקר השני (N = 590) השווה בין בוגרי החמ״ד לבוגרי הממלכתי בסמכות שהם מעניקים לבינה מלאכותית לעומת היסטוריון מהאקדמיה, ובדינמיקה שנוצרת כאשר המקור מסכים עמם או סותר אותם.

בשתי הקבוצות נמצא דפוס משותף: כאשר עמדת הבינה המלאכותית תאמה את עמדתם, הם העריכו את תשובתה וסמכו עליה במידה רבה בהרבה, אף שכל שאר התשובה הייתה זהה. נמצאו גם סימנים לכך שהשפעת אי-ההסכמה חזקה יותר בדילמה הקרובה. אפקט ההסכמה שוחזר במחקר השני, ונמצא גם בתגובות לתשובת ההיסטוריון. עם זאת, בוגרי הממלכתי העריכו את ההיסטוריון יותר מבוגרי החמ״ד, ואי-הסכמתו עמם פגעה פחות באמון בו. ממצאים אלה מעידים על כך שמערכת החינוך עיצבה לא רק את השיפוט ההיסטורי האתי כלפי 1948, אלא גם את הסמכות האפיסטמית המוענקת למקורות.

2.3 דארווין ואלוהים בכיתה אחת? מחקר על קבלת אבולוציה בקרב תלמידים מאמונות שונות בישראל

נטע דגן, מאשה צאושו וטלי טל,

הפקולטה לחינוך למדע וטכנולוגיה בטכניון

במחקרנו על קבלת האבולוציה והוראת האבולוציה במגזרים השונים בישראל בחנו את: 1) מידת קבלת האבולוציה בקרב תלמידים ומורים מבתי ספר ממלכתיים יהודים וערבים ומבתי ספר דתיים; 2) השקפותיהם של מקבלי החלטות ומומחים בהוראת ביולוגיה על קיום "דיאלוג בין אבולוציה ואמונה" בשיעורי ביולוגיה; 3) הקשיים המדווחים על ידי מורים בהוראת אבולוציה. במחקר בגישת mixed method העברנו שאלוני (Measurement of Acceptance of Evolution MATE) בקרב כ-1,800 תלמידים ו-148 מורים. כמו כן, ערכנו ראיונות עם כ-30 מורים, 17 מומחים וביצענו סקר דלפי בקרב המומחים. ממצאי המחקר מלמדים על הבדלים מובהקים בקבלת האבולוציה הן בקרב תלמידים והן בקרב מורים. תלמידים ומורים מבתי ספר ממלכתיים מקבלים את האבולוציה במידה רבה, בעוד שתלמידים ומורים מבתי ספר יהודים דתיים ובתי ספר ערבים מקבלים את האבולוציה במידה נמוכה. כשתלמידים ומורים ציינו בעצמם את זהותם הדתית, נמצא הבדל מובהק בין חילוניים לבין מסורתיים ודתיים.

במחקר המומחים עלו שלוש שאלות מרכזיות בנוגע לדיון באבולוציה ובאמונה בשיעורי ביולוגיה: האם, במה וכיצד יש לדון ביחסים בין אבולוציה לאמונה בשיעורי ביולוגיה. המומחים הציגו עמדות מגוונות, שלא תאמו בהכרח את מידת דתיותם. אף שלא הושגה הסכמה רחבה, הייתה הסכמה כי דיון כזה צריך לכלול את מהות המדע (Nature of Science) ואת ההבדלים בין ידע מדעי לאמונה. הממצאים מדגישים גם את הצורך בהוראה רגישה תרבותית ובהכשרת מורים להתמודדות מכבדת עם שאלות תלמידים והתלבטויותיהם על רקע אמוני. הקשיים עליהם דיווחו המורים קשורים לזהותם הדתית, ולזהות תלמידיהם, לידע תוכן מדעי לא מספק, לחוסר התייחסות לנושא בחטיבת-הביניים ולחוסר נוחות מהתמודדות עם הוראת אבולוציה בכיתה.

<u>פרסום הקשור להרצאה:</u>

Dagan, N., Tsaushu, M., Tal, T., Pear, R., Abu Toameh Kadan, N., Laslo, E. & Alexander, H. (2025). Whether, what, and how should we discuss evolution and faith in biology classes? Insights from semi-structured interviews and a Delphi study. *International Journal of Science Education*. DOI: 10.1080/09500693.2025.2573049

2.4 בין אתוס חברת הלומדים להזדמנויות למידה: מצב לימודי המתמטיקה בקרב בנים חרדים בישראל והשלכותיו על מדיניות החינוך

תקוה עובדיה ועינת הד-מצויינים,

מוסד שמואל נאמן

מערכת החינוך החרדית לבנים מעוגנת באתוס של מרכזיות לימוד התורה ושימור הזהות הדתית והקהילתית, ובמסגרתו לימודי החול בכלל ולימודי המתמטיקה בפרט תופסים מקום משני. במסלול המקובל, מתלמוד התורה ועד הישיבה הקטנה והגדולה, לימודי המתמטיקה מצומצמים כבר בחינוך היסודי ונפסקים במרבית המסגרות עם המעבר לישיבה הקטנה (בראון, 2021; מלחי, 2020). מצב זה מעוגן גם בהסדרים משפטיים ותקציביים, ובהם חוק מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים, התשס"ח-2008, המאפשר לישיבות הקטנות לפעול בלא לימודי ליבה (בראון, 2021). עם זאת, החברה החרדית אינה עשויה מקשה אחת: העמדות כלפי לימודי חול נעות בין דחייה עקרונית, הרואה בהם ביטול תורה, לבין תמיכה במסגרות משלבות, והן שונות בין הזרם הליטאי, החסידי והספרדי (מלחי, 2020; קציר ופרי-חזן, 2018; רגב ומילצקי, 2024). בשנים האחרונות מתרחבים מסלולים המשלבים לימודי קודש עם לימודים כלליים, ובהם ישיבות תיכוניות חרדיות והחינוך הממלכתי-חרדי (בארט ואחרים, 2020).

בהרצאה יוצגו ממצאים ראשוניים מדוח מחקר ומדיניות המתגבש במוסד שמואל נאמן, שמטרתו למפות את מצב לימודי המתמטיקה בקרב בנים חרדים, לזהות חסמים ופערי מידע ולהציע כיווני פעולה מבוססי ראיות. הדוח פותח בסקירת העמדות החרדיות כלפי לימודי מתמטיקה, ההסדרים המשפטיים והמתחים בין הזרמים ומול החברה הכללית. בהמשך הוא נשען על הצלבה וניתוח ביקורתי של נתוני משרד החינוך, דוחות מבקר המדינה, נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וראמ״ה, ומחקרים ודוחות מדיניות. לצד אלה שולבו נתוני שדה ראשוניים: מיפוי צרכים בקרב מורים למתמטיקה בישיבות תיכוניות-חרדיות, וסקר בקרב גברים חרדים בעלי השכלה אקדמית על התנסויותיהם בלימודי המתמטיקה ובהשלמת פערי ידע.

הממצאים מצביעים על פערים ניכרים בהזדמנויות ללמידת מתמטיקה (ויסבלאי, 2024). במרבית המסגרות העל-יסודיות לבנים אין חובת לימודי מתמטיקה ולפי אומדני הדוח, מספר הניגשים לבגרות ברמת חמש יחידות במתמטיקה שקול לכ-0.2% בלבד מפוטנציאל השנתון. בנוסף, אין מידע שיטתי על רמת הידע המתמטי של תלמידים ובוגרים, משום שמרבית המוסדות לבנים אינם משתתפים במבחנים הארציים (כהנר ומלאך, 2024; מבקר המדינה, 2020).

הניתוח המתהווה מציע להבין פערים אלה בהקשר של הזדמנויות הלמידה ושל התנאים הערכיים, המוסדיים והפדגוגיים המעצבים אותן. על בסיס הממצאים יידונו כיווני מדיניות: פיתוח מנגנוני הערכה מותאמים, הכשרת מורים, הרחבת מסלולי לימוד והיבחנות, תמרוץ מוסדות ופיתוח מענים פדגוגיים בשותפות עם הקהילה החרדית.

ההרצאה תעלה לדיון את השאלה כיצד ניתן להרחיב הזדמנויות לרכישת ידע מתמטי משמעותי בקרב בנים חרדים, תוך הכרה באתוס החינוכי של החברה החרדית ובמגוון הקולות בתוכה. שאלה זו ניצבת בצומת שבין

אחריות המדינה לחינוך, אוטונומיה קהילתית, שוויון הזדמנויות והיערכות לאתגרים חברתיים וכלכליים ארוכי טווח.

<u>מקורות</u>

בארט, ע׳, שפיגל, א׳, ומלאך, ג׳ (2020). *אחד מחמישה תלמידים: החינוך החרדי בישראל*. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

בראון, ב׳ (2021). *חברה בתמורה: מבנים ותהליכים ביהדות החרדית*. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

היון, א׳, ופראוור, א׳ (2022). *חינוך לנער? זרם החינוך הממלכתי-חרדי ומתווה בעלז* (פרסום מס׳ 591). מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

ויסבלאי, א׳ (2024). *השכלה והכשרה של עובדי הוראה בבתי ספר חרדיים*. מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

כהנר, ל׳, ומלאך, ג׳ (2024). *שנתון החברה החרדית בישראל 2024*. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

מבקר המדינה (2020). החינוך החרדי והפיקוח עליו. בתוך *דוח שנתי 70ב*. משרד מבקר המדינה.

מלחי, א׳ (2020). *"חינוך לנער על פי דרכו": מסגרות חינוך חלופיות לנערים חרדים* (מחקר מדיניות 152). המכון הישראלי לדמוקרטיה.

קציר, ש׳, ופרי-חזן, ל׳ (2018). *החינוך הממלכתי-חרדי: מהקמה להתבססות*. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

רגב, א׳, ומילצקי, י׳ (2024). *דוח מצב החברה החרדית 2024*. המכון לאסטרטגיה ומדיניות חרדית.

3. מושב III: לימודי ליבה בחינוך החרדי: תפיסות, מדיניות ואתגרים

3.1 ממה מפחדים כשמפחדים מלימודי ליבה

חיים ארלנגר,

מכללת אורות ישראל ומכללה ירושלים

הדיון על לימודי הליבה בחינוך החרדי לבנים מתנהל לרוב בשפה של חקיקה, תקצוב ואכיפה, ואילו השאלה מה מרגישים האנשים שהשינוי עובר דרכם כמעט שאינה נשאלת. ההרצאה מבוססת על מחקר איכותני שנערך ב 8 תלמודי תורה של הזרם הממלכתי חרדי, ובמסגרתו רואיינו 8 מנהלים, 16 מורים ו-16 הורים על הרגשות שמעוררת בהם הכנסת לימודי הליבה לבית הספר (ארלנגר, 2024; Oplatka & Erlanger, 2025).

מדברי המרואיינים עולה כי הרגש הדומיננטי הינו הפחד, אולם הוא אינו מופנה אל המקצועות עצמם. המרואיינים תיארו פחד רוחני מפני פגיעה בתלמידים ומפני עבירה, פחד מפני הטכנולוגיה, פחד מפני השינוי והלא נודע ופחד חברתי מפני תגובת הקהילה, כלומר פחד שמקורו באמונה הדתית עצמה. כך למשל, אחד המורים סיפר כי הוא מסתיר מקהילתו את עבודתו בבית ספר ממלכתי חרדי. לצד הפחד עלו תסכול ואכזבה, וכן זלזול ואדישות כלפי לימודי החול בקרב מיעוט מן ההורים. מנגד עלו תחושת שליחות, אכפתיות ואחריות, שמחה, התלהבות ותקווה לעתידם של הילדים. יש לציין כי התומכים בלימודי הליבה מעניקים להם משמעות דתית, כך שהן הפחד והן השליחות נשענים על אותה אמונה. זאת ועוד, אצל חלק מן ההורים התסכול על מה שהם עצמם לא קיבלו בילדותם הוא שהניע אותם לבחור עבור ילדיהם בדרך אחרת.

הטענה המרכזית של ההרצאה היא כי הרגשות השליליים והחיוביים אינם מנותקים אלה מאלה, והם יוצרים יחד תגובה מאוזנת המאפשרת למנהלים, למורים ולהורים לחיות עם השינוי. מכאן שמדיניות המבקשת ליצור מכנה משותף בין הזרמים נדרשת לרגישות תרבותית ולשיח מתמשך עם אנשי החינוך וההורים, שבו ניתן מקום גם לפחדים ולא רק לשעות, לתקציבים ולפיקוח.

3.2 מתווה בעלז: תמריצים ומדידה ככלי לקידום לימודי ליבה בחינוך החרדי לבנים

דבורה פלדמן,

מחלקת מדיניות חינוך, פורום קהלת

המחקר בוחן את "מתווה בעלז" כמקרה מבחן לקידום לימודי ליבה בחינוך החרדי לבנים באמצעות תמריצים תקציביים, מדידה וגמישות פדגוגית, תוך שמירה על עצמאות מוסדית.

המתווה, שגובש בשנת 2022, הציע למוסדות להצטרף מרצונם למסלול של תקצוב נוסף המותנה בלימודי עברית, מתמטיקה ואנגלית, בהשתתפות במבחנים חיצוניים ובעמידה ברף הישגים. הפיילוט פעל בעשרה מוסדות בשנים תשפ"ג–תשפ"ה. המחקר מבוסס על תשעה ראיונות עם מנהלי מוסדות ובעלי תפקידים במשרדי החינוך והאוצר, לצד ניתוח מסמכי מדיניות ונתונים שהתקבלו בבקשת חופש מידע.

הממצאים מצביעים על הגברת העיסוק בהוראה ובלמידה של מקצועות הליבה ובמעקב אחר ההישגים בהם. עם זאת, ניכרו הבדלים ביישום בין המוסדות, על רקע יכולות הניהול וההוראה והתשתיות הקיימות. בין קשיי היישום בלטו מחסור בליווי מקצועי והיעדר גישה לנתונים ברמת התלמיד. למרות היישום המצומצם והחלקי, הממצאים מלמדים על הפוטנציאל של המודל ועל התנאים הנדרשים למימושו.

הטענה המרכזית היא שתמריצים ומדידה, לצד גמישות פדגוגית, עשויים לקדם לימודי ליבה תוך שמירה על עצמאות מוסדית. כדי לתרגם נכונות לשינוי מתמשך, נדרשים גם ליווי מקצועי וחיזוק יכולות הניהול וההוראה. לצד אלה, יש לפתח את המדידה ככלי ללמידה ולשיפור ולעודד מצוינות במקצועות הליבה. מסקנות אלה רלוונטיות גם לתלמודי תורה העומדים בדרישות הפורמליות של לימודי הליבה.

3.3 מכנה משותף? מבט על החינוך החרדי בגיל הרך

שולמית חשן מנצורה[1] וסיגל אחיטוב[2],

[1]מכללה ירושלים

[2]מכללת אורנים

ההצעה המוגשת בזאת מתייחסת לסוגיית החינוך האזרחי בחינוך החרדי, תוך דגש על החינוך בגיל הרך. בדוח הביניים של מוסד שמואל נאמן מ- 2025 "המכנה המשותף במערכת החינוך הציבורית במדינת ישראל" מצוין כי מערכת החינוך הציבורית נועדה לשרת את ילדי ישראל מגיל 3. ואולם, בבחינת המשותף והשונה בין מסלולי החינוך מקומם של כלל ילדי ישראל שטרם עלו לבית-הספר נפקד. כך ביחס לגני-הילדים המהווים חלק אינטגרלי ממערכת החינוך הממלכתית, וקל וחומר ביחס למערכת החינוך לגילי לידה-שלוש (המצויה בתהליכי מעבר מורכבים וחלקיים לפיקוח של משרד החינוך). ההצעה הנוכחית עשויה להוות מענה מסוים להבנת מורכבות הסוגיה. מחקרים שנערכו על החינוך החרדי לגיל הרך בישראל מצביעים על האופן שבו הוא מעצב עמדות כלפי "האחר" באמצעות מגוון פרקטיקות חינוכיות. מחקרים אלה, שכללו תצפיות במסגרות חינוך וראיונות עם גננות ו"מלמדים", מראים כיצד החינוך החרדי מכוון להבנות בקרב הילדים והילדות

תחושת שייכות לקבוצת הפנים, בין השאר באמצעות ייחוס תכונות שליליות לקבוצות חוץ - גויים ויהודים לא חרדיים (ובמידה מסוימת גם "אחרים" מקבוצת הפנים כמו ספרדים, בעלי תשובה וגברים עובדים). תפיסות מהותניות ודיכוטומיות מוטמעות כבר בגיל הרך, ובכך מונחת התשתית ליחס של בוגרי החברה למדינה, למוסדותיה ולכלל אזרחיה. לצד השינויים החלים באופי החברה החרדית לכיוון של השתלבות בחברה, באקדמיה, בצבא ובכלכלה, ניתן לראות קו ישיר המוביל מהיחס לאחר בחינוך בגיל הרך במגוון הקבוצות והזרמים החרדיים להיעדרו של חינוך אזרחי ולהיקף ותכני לימוד חלקיים מאוד של מקצוע האזרחות במערכות הבית ספריות.

שינוי משמעותי מחייב שילוב בין המוטיבציה הפנימית לשינוי מתוך החברה החרדית (הקמת מפלגת "הציבור החרדי" היא ביטוי לכך) לבין מחויבות ממשלתית לקידום החינוך הממלכתי-חרדי ולקידום מחויבותו לחינוך אזרחי כחלק מלימודי הליבה.

<u>פרסום הקשור להרצאה:</u>

Mnzura, S. H., & Achituv, S. (2026). The attitude to “the other” in haredi early childhood education: The roots of the adversarial approach of haredi society in Israel. *Journal of Jewish Early Childhood Education*, *1*(1), 116-151.

3.4 בין שוק לקדושה: מנגנוני הדרה של תלמידים עם צרכים מיוחדים במוסדות פטור חרדיים

שי קציר

המכללה האקדמית גליל מערבי, מכללת שאנן

מחקר זה בוחן כיצד הגיונות מוסדיים (Institutional Logics) מעצבים את מדיניות ההכלה וההדרה של תלמידים עם צרכים מיוחדים במוסדות פטור – בתי ספר יסודיים חרדיים פרטיים לבנים בישראל הממומנים בצורה חלקית מסבסוד ממשלתי. מוסדות פטור פועלים בוואקום חוקי ורגולטורי חריג הנובע משני גורמים מרכזיים: (1) חוק החינוך המיוחד (תשמ"ח-1988) אינו חל על ילדים בעלי צרכים מיוחדים הלומדים במוסדות פטור. (2) משרד החינוך כמעט ולא מתערב ולא אוכף מדיניות ממשלתית במוסדות פטור, מה שמאפשר למוסדות אלה אוטונומיה ניהולית.

המחקר נשען על פרדיגמה איכותנית-פרשנית וכלל 18 ראיונות עומק עם מפקחים במשרד החינוך, מנהלים ומורים. הממצאים מראים כיצד לוגיקת שוק תחרותית מנצחת את שאר ההגיונות: הממלכתי, הדתי והקהילתי. כך, מוסדות פטור מעדיפים שימור יוקרה דתית ופדגוגית ודוחקים ערכים דתיים-קהילתיים של ערבות הדדית וחסד או הגיונות ממלכתיים של שוויון הזדמנויות.

דינמיקה זו מתבטאת בשלושה מנגנונים מרכזיים: (1) "גריפת שמנת כפולה" בקבלת תלמידים חדשים: סינון סלקטיבי דו-שלבי הפוסל משפחות על בסיס הון דתי, וילדים עם קשיים לימודיים והתנהגותיים כבר משלב גני הילדים. (2) נוקשות פדגוגית והחצנת עלויות: היצמדות ללימוד עיוני אינטנסיבי ללא התאמות עבור ילדים עם צרכים מיוחדים, תוך גלגול מלוא הנטל הכלכלי של טיפולים, אבחונים ותרופות אל כתפי ההורים כתנאי

להישארות. (3) הדרה מואצת: סילוק תלמידים המפגינים התנהגות מאתגרת הפוגעת בסדר המוסדי, והפנייתם למסגרות נפרדות מחוץ לקהילה.

המחקר מציע תרומה תיאורטית להבנת המפגש בין אדיקות דתית להיגיון שוק במרחבים חינוכיים בלתי-מפוקחים, ומצביע על הצורך הדחוף בהצמדת תקציבי השילוב לילד ובהקמת מנגנוני פיקוח יעילים להגנה על זכויותיהם של ילדים חרדים עם צרכים מיוחדים.

4. מושב פוסטרים

4.1 שייכות לשני עולמות: זהות, הון חברתי והשתלבות של סטודנטים חרדים בעולם הטכנולוגיה

רות אדרי[1], אור שב-ארצה[1] ויהודית דורי[1,2]

[1]הפקולטה לחינוך למדע וטכנולוגיה בטכניון

[2]מוסד שמואל נאמן

השתלבותם של צעירים חרדים בתחומי הטכנולוגיה וההנדסה כרוכה במעבר בין עולמות חינוכיים ותרבותיים שונים. עבור גברים חרדים, המגיעים לעיתים ממסגרות חינוך תורניות ללא תשתית רחבה בלימודי ליבה, הכניסה ללימודים טכנולוגיים היא גם תהליך של עיצוב זהות וקבלת החלטות מקצועיות. המחקר בחן כיצד תמיכה מוסדית, הזדהות עם תוכנית השילוב, מסוגלות עצמית והשתלבות אקדמית וחברתית מעצבות את זהותם ואת תהליכי קבלת ההחלטות הקשורים לקריירה.

המחקר נערך בגישת שיטות מעורבות בקרב משתתפי תוכנית עתידים בצה"ל לחברה החרדית ותוכנית ברקאי. המדגם הכמותי כלל 82 סטודנטים חרדים במסלולי הנדסאים, מהם 77% הגיעו ללא רקע טכנולוגי קודם, ובנוסף נערכו 12 ראיונות חצי-מובנים. הניתוח הכמותי זיהה ארבעה גורמים: תמיכה מוסדית והכוונה אקדמית, מוטיבציה והזדהות עם המסלול, מסוגלות עצמית אישית ואקדמית והשתלבות אקדמית-מקצועית. בכל ארבעת הגורמים התקבלו ממוצעים בינוניים-גבוהים ונמצאו קשרים חיוביים ומובהקים, המצביעים על הזיקה בין התמיכה שמספקת התוכנית לבין תהליכים אישיים ואקדמיים של המשתתפים.

ניתוח 759 היגדים מהראיונות העלה שלוש תמות מרכזיות: אישית, סביבתית והתנהגותית, כאשר 43% מההיגדים שנכללו בקטגוריות הרלוונטיות שיקפו רכיבי הון חברתי. התמה ההתנהגותית, שהייתה השכיחה ביותר, ביטאה תהליכי התפתחות לימודית ומקצועית, התמודדות עם פערי ידע והסתגלות לדרישות הלימודים. הממצאים הראו כי הצלחות לימודיות הדרגתיות חיזקו מסוגלות, ביטחון וערך עצמי. במקביל, תמיכת המשפחה, העמיתים וצוותי התוכניות סיפקה סיוע לימודי ומעשי וגם לגיטימציה לבחירה במסלול ורשת ביטחון חברתית. הראיונות חשפו כי התמיכה מסייעת בהתמודדות עם המתח שבין מחויבות לקהילה לבין שאיפות מקצועיות. ההמלצה לאור המחקר היא לשלב תמיכה אקדמית וחברתית, חיזוק מסוגלות ופיתוח מקצועי לצד שמירת הזהות. כך מתעצבת שייכות לשני עולמות במקביל, הקהילתי-דתי והאקדמי-טכנולוגי, כאשר תוכניות השילוב משמשות מרחב מתווך המאפשר לחבר ביניהם.

4.2 אותה עבודה, אותה מסגרת – משמעות שונה: חברות קולגיאלית בין זרמי החינוך בישראל

ריקי ורטהימר ויזהר אופלטקה

בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב

אנחנו נוהגים לחשוב שחברות בעבודה היא דבר אוניברסלי. אבל מה אם היא לא? מה אם מה שנראה לנו מובן מאליו הוא למעשה תוצר של התרבות שבה אנחנו חיים?

מחקר זה בוחן את מקומה של החברות הקולגיאלית בקרב מורות בשלושה זרמי חינוך בישראל – ממלכתי, ממלכתי-דתי וחרדי. המחקר מבוסס על 45 ראיונות עומק, ובוחן כיצד מורות תופסות את קשרי החברות עם עמיתותיהן ומה ניתן ללמוד מן הדמיון והשוני בין שלושת ההקשרים המגזריים.

הממצאים מצביעים על כך שחברות קולגיאלית מתקיימת בכל שלושת זרמי החינוך, אך משמעותה, גבולותיה ומקומה בחיי העבודה אינם אחידים. בעוד שבחינוך הממלכתי קשרי החברות עם עמיתות עשויים להיות רכיב מרכזי בחוויית העבודה, בתמיכה ובתחושת השייכות, ואף להילקח בחשבון בבחירת מקום עבודה ובהתמדה בו, בקרב מורות בחינוך החרדי החברות הקולגיאלית קיימת ומשמעותית, אך ממוקמת בסדר עדיפויות נמוך יותר ביחס למשפחה ולמעגלים חברתיים וקהילתיים אחרים. נוסף על כך, במגזר החרדי קיימות מגבלות על שיח, שיתוף ושימוש באמצעים טכנולוגיים, המשפיעות על האופן שבו קשרי החברות מתפתחים ומתוחזקים.

מן הממצאים עולה שאלה רחבה יותר הנוגעת למפגש בין קבוצות תרבותיות במערכת החינוך: כיצד מורה מפרשת התנהגות של עמיתה המגיעה מהקשר תרבותי שונה? התנהגות הנתפסת כריחוק או כחוסר פתיחות עשויה לנבוע למעשה מתפיסה שונה של גבולות, קרבה וסדרי עדיפויות.

המחקר מציע כי המכנה המשותף בין זרמי החינוך אינו מחייב משמעות משותפת, וכי דווקא הפערים בפרשנות עשויים להיות משמעותיים להבנת היחסים בין קבוצות שונות במערכת החינוך בישראל.